

INTERIORUL TRADIȚIONAL DE PE VALEA BISTREI — COMUNA ZĂVOI (CARAȘ-SEVERIN)

Locuința tradițională a țăranului din comuna Zăvoi (jud. Caraș-Severin) a făcut obiectul cercetărilor noastre cu prilejul cursului de muzeografie de la Caransebeș din 20 octombrie — 14 noiembrie 1971. Datele furnizate de noi privesc locuința țărănească de acum 50—60 de ani, din care doar câteva exemplare au supraviețuit pînă astăzi, dîndu-ne posibilitatea unei ample cercetări a acestora.

Comuna Zăvoi este situată de-a lungul apei Bistra, fiind străbătută de afluenții săi, dintre care mai important este Bistra Mărului. Satele din această zonă se încadrează în tipul așezărilor adunate, spre deosebire de vechile așezări de tip răsfirat ale căror urme sînt sălașele de astăzi. Se mai întîlnesc încă denumiri de Săliște (Măgura), Streon (Zăvoi), Cetățuia (Măru), care ne amintesc de fostele vetre ale acestor sate.

Locuitorii satelor cercetate în majoritate sînt români. În timpul regimului grăniceresc româno-banatic, satele au aparținut companiei Ohaba-Bistra, situația aceasta continuîndu-se pînă în anul 1872, cînd ele au fost repartizate la Pretura din Caransebeș, județul Severin.

Nu se cunoaște cînd a luat ființă satul Zăvoi, el fiind menționat în documentele secolului al XV-lea, iar satele Malu, Măgura, Măru, Voislova și Valea Bistrei, componente ale comunei Zăvoi, în documentele secolului al XIV-lea.

Locuința arhaică a țăranului era construită din lemn de fag, apoi piatră, iar recent din cărămidă crudă și arsă.

Din 1222 de case existente în satele cercetate, 183 sînt de piatră, 343 din cărămidă crudă, iar restul din cărămidă arsă și din lemn de fag, acestea din urmă fiind exemplare foarte rare.

INTERIORUL DE PE VALEA BISTREI

Interiorul de pe Valea Bistrei reprezintă tipul întîlnit în zona montană a Banatului, asemănător cu cel din Valea Almăjului, culoarul Cerna-Timiș și Clisura Dunării.

Studiul interiorului s-a făcut plecînd de la elementele fundamentale de structură și anume: locul sursei de căldură, sistemul de încălzire, prepararea hranei, locul amenajat pentru dormit, patul, prăjina (culmea), în funcție de care sînt așezate celelalte obiecte din încăperea, legătura cu mediul din afara locuinței, uși, ferestre etc. În același timp s-a ținut seama și de legătura Banatului cu alte zone etnografice (Țara Hațegului și Oltenia) și de elementele comune existente între aceste zone privind interiorul țărănesc.

Gospodăria țaranului¹ de pe Valea Bistrei de acum 50—60 de ani era formată din locuință și dependințe: șură, grajd, cocină de porci etc. Ele erau amplasate în curtea interioară denumită „ocol“, „voret“ sau „casa bătrînă“. În această curte se intră prin poarta de lemn de la stradă, care pentru siguranță se încuia cu un drug de lemn sau fier, și mai tirziu cu lacăt.

Vechea locuință era construită din lemn de fag², din birne și nu era „văcăluită“ (tencuită) pe afară. Avea acoperișul în două ape, bătut cu șindrilă („preșchilă“) de lemn sau țiglă roșie.

Cel mai frecvent tip de locuință întîlnit în zona cercetată era acel cu două încăperi, cu vatra liberă și soba oarbă, la care se ajungea printr-un gang de lemn denumit „tîrnaț“ (fig. 1) care la casele mai vechi lipsea. Prima încăperea era denumită „la foc“, „la vatra focului“ sau mai nou „cuină“, iar a doua „sobă“, „casa de dormit“ sau „casa dinainte“, deoarece era orientată înainte, spre stradă. Denumirea camerelor indică și funcția ce o are fiecare din ele în cadrul acestui tip de interior. Interiorului cu două încăperi i se adaugă o a treia încăperea, „cămara“ sau „casa dinapoi“, în care se păstrau alimentele. Sub cămară se afla „podrumul“ (beciul în care se ținea „răchia“). Vechea locuință cu o singură încăperea, polifuncțională, exista numai la sălașe, în sate fiind dispărută.

Dacă tîrnațul lipsea, direct din curte, prin ușa de lemn de cireș „crestată“ (ornamentată), care se închidea cu o „breavă“ (miner) de fier, se intra „la foc“ sau „la vatra focului“.

Vatra focului³ era opusă ușii, fiind fixată în colțul care unea peretele despărțitor de cel longitudinal din spatele casei. Era lată de 1,20 m și de 1,80 m lungime, făcînd dintr-un rînd de cărămizi puse „pe lat“ (orizontal) una lingă altă, iar pe marginea vetrei cărămizile erau pe verticală înfipte în „lungă“. „La foc“ sau „cuină“ podeaua („vatra“) era de pămînt bătut și la măturat se foloseau crengi de mestecăn curățate de frunze. Gura sobei din camera de dormit era scoasă prin peretele de cărămidă median, în vatra focului. După ce alimentau soba cu lemne, cu o țevă de fier, numită „dudă“, se sufla în sobă iar fumul

¹ Casă de cărămidă crudă cu grinzi de lemn, Zăvoi, nr. 155, ornamentată cu motivul rozetei și iederei. Casă veche, Zăvoi, nr. 24, construită în anul 1900, ornamentată sub geam cu două „roți“ rozetă cu 8 colțuri și iederă. Casă veche, Zăvoi, nr. 49 și 50.

² „Noi am avut case de birne la părinți“, spune Mălăescu Elena (Lena), 78 ani, satul Măru, com. Zăvoi, jud. Caraș-Severin. (casă veche de circa o sută de ani).

³ Inf. Banceu Iordan, 60 ani, Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

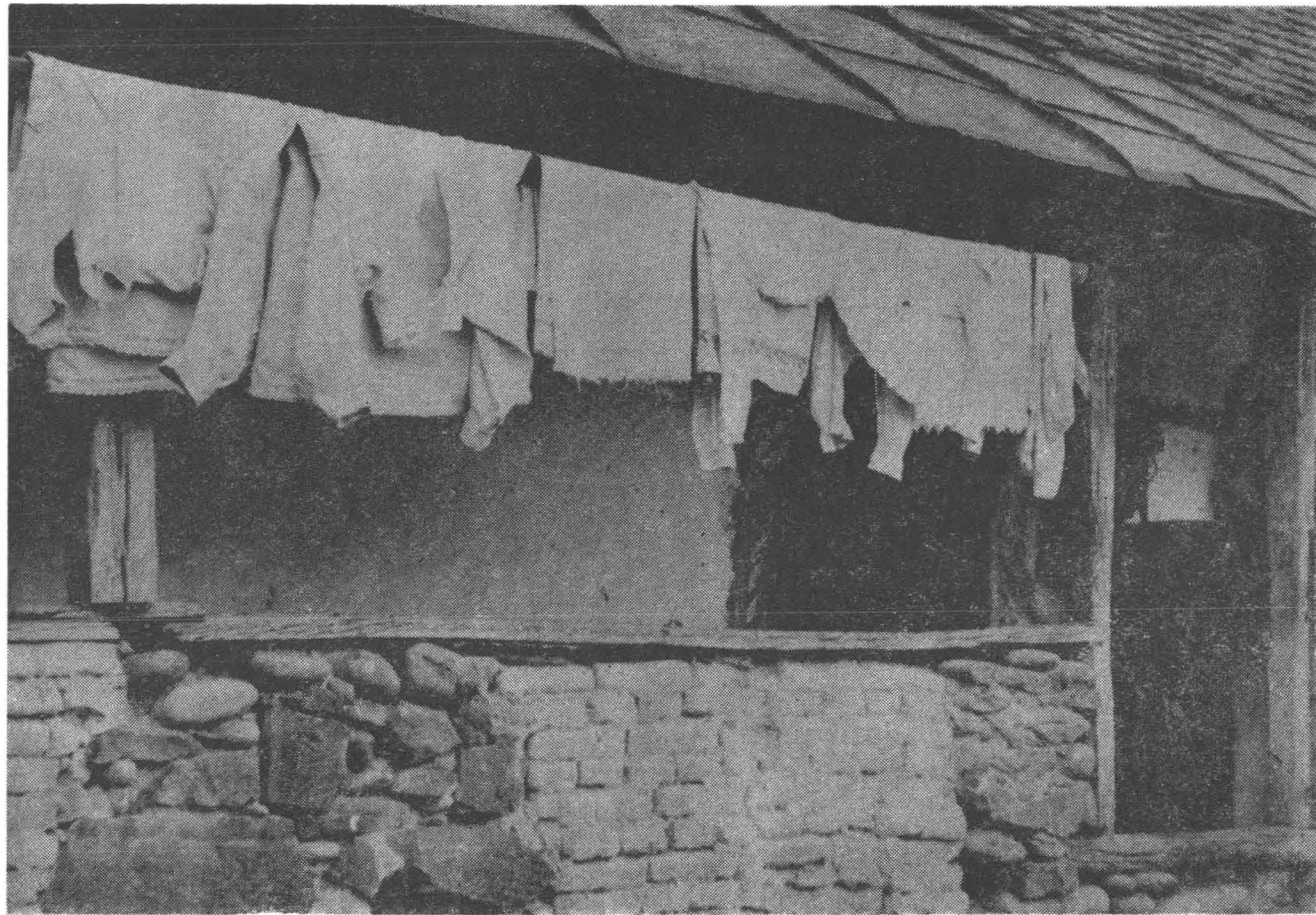

Fig. 1. Tirnațul casei bătrinești. „Culmea“ de la tirnaț servește la uscatul cămeșilor (com. Zăvoi, jud. Caraș-Severin)

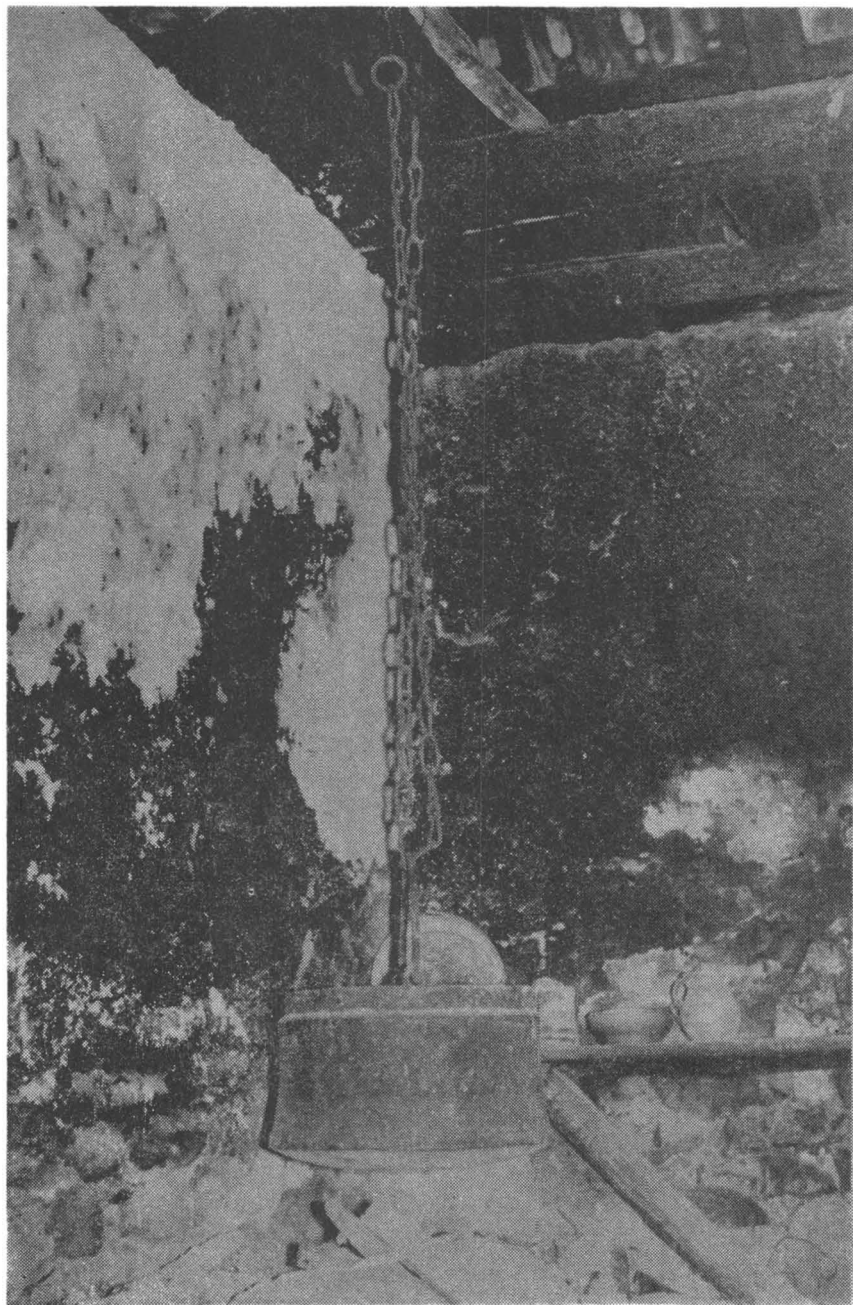

Fig. 2. Căldarea cu lanțul atârnat de grindă

ieșea prin vatra focului direct în pod și de acolo prin țigla casei afară. Pentru captarea fumului, la unele locuințe s-a folosit și coșul suspendat ce se afla deasupra vetrei, pe două grinzi, în direcția focului. Coșul era din cărămidă și pe măsură ce se înălța se strimta și se scotea deasupra casei. Tipul acesta de sobă, denumită și sobă oarbă, a fost mult răspândit în zona cercetată, astăzi fiind pe cale de dispariție. În locul sobei de cărămidă, a apărut soba de tuci al cărei fum, prin „gura de fier“ (burlan), ieșea tot la vatra focului. Această sobă e denumită „șpoiart“ și are plită pentru preparat mîncarea.

În casa de dormit, soba oarbă nu era lipită de perete. „La vatra focului“⁴, podul era jumătate, pînă aproape de grindă, de care se lega lanțul ce cu ajutorul cîrligului ținea căldarea sau „bădicul“ (tuciul) în care se prepara „coleșa“ (mămăliga); aproape de acestea se aflau „piro-stăile“ (un suport de fier, pe care se sprijinea tigaia cînd făceau mîncare) și „cigania“ (tigaie de tuci) (fig. 2). Laița era lipită de peretele lateral opus celui median (prin care se trecea în casa de dormit) sau uneori era și lângă peretele opus intrării de afară.

Mobilierul întîlnit în această încăpere era „persăcul“⁵ (dulap) din lemn de fag făcut cu toporul, neornamentat sau cu ornamente crestate, confecționat la Bucova (fig. 3). El se procura în schimbul porumbului. Se dădea plin cu porumb știuleți o dată sau de două ori. În „persăc“ se țineau blidele de lemn făcute tot în același sat. Erau blide de lemn mari care se puneau la mijlocul mesei și din care mîncea toată familia. Erau și „țănțere“ (farfurii) de lemn mai mici.

Masa mică pătrată⁶ cu patru-cinci scăunele de aceeași formă, din lemn de fag, era nelipsită (fig. 4). Lada cu făină de mălai servea uneori și pentru păstrat alimente (mîncarea): oale cu lapte, brînză etc.

„Șofeiul“ (vas de lemn pentru ținut apa) stătea pe o bancă din lemn cu stîlpi bătuți în pămînt, care la suprafață se înălțau la cca. 50 cm. „Șofeiul“ era rotund, cu două torți cu găuri și două cercuri de fier. Era ornamentat cu flori făcute cu fierul roșu, pirogravat. Erau aduse de moșii din Brad de unde le procurau localnicii. Șofeiul cu apă se aducea pe cap. Sub el puneau „oblamnic“, o cîrpă folosită și la dus „cotorițele“ (coșuri)

Țesutul de tuci rotund cu mîner „de luat“ (de prins) cînd se folosea, era fabricat la Ruschița și se găsea în apropierea vetrei, iar oalele de lut de diferite mărimi erau atîrnate, „agățate“, la grindă, de cuie din fier țigănești sau de lemn de fag. „Culpătoriu“ de pus „coleșa“ (mămăliga) confecționat din lemn de fag, avea coadă cu gaură prin care se trecea ața cu ajutorul căreia se atîrna în cui la grindă. „Mestelnicul“ (melesteul) era din aceeași esență de lemn ca și culpătorul. Aproape de vatră se păstra troaca din lemn de fag pentru făcut mălai.

⁴ Inf. Boldea Maria, 74 ani, Zăvoi, nr. 52, jud. Caraș-Severin și Mălăescu Apostol, 65 ani, Zăvoi, nr. 111, jud. Caraș-Severin.

⁵ Inf. Moica Petru Cătălina, 62 ani, sat Valea Bistriței, nr. 84, com. Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

⁶ Inf. Moica Atanasa, 64 ani, sat Valea Bistrei, nr. 44, com. Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

Fig. 3. „Persăc” ornamentat cu motive crestate.

„Bădiniul și mătca” (putinei de ales unt) se aflau în această încăpere. Mătca avea găuri pe ea și coadă, de care se ținea când alegea untul. Bădiniul era înalt de 60—70 cm, avînd 15 cm diametru. Se punea în el laptele acrit și după ce se bătea cu mătca se alegea untul. Ceea ce rămînea („zara” sau laptele bătut), se minca cu mămăligă sau mălai, după mîncăruri de legume.

Pe perete se afla cîte un „cuñeri” de lemn de care atîrnau „disagii”. Atît mobilierul cît și obiectele de uz care se aflau în această încăpere deserveau din punct de vedere funcțional preparării hranei, păstratului și servitului ei.

În podul deasupra căldării, a focului, se punea și „targa” pe care uscau fructele („poamele”) și sămînța din care se făcea „zăichinul”. În pod se punea și „slana” (slănina) la afumat.

Prepararea hranei se făcea la vatra focului⁷. Cele mai cunoscute mîncăruri erau varza acră și dulce, mălaiul, „pegmezul” (magiun), „coleșa” (mămăligă), „pita” (piinea), „păsula” (fasolea), „crumpei” (cartofi), „slana” (slănina de porc afumată). Porcul tăiat, după ce se

⁷ Inf. Mălăescu Ana, 60 ani, Zăvoi, nr. 111, Caraș-Severin.

Fig. 4. Masă mică pentru servitul hranei.

afuma în pod, se păstra în cămară, ca și alte alimente. Mălaiul și pita se coceau pe vatra focului. După ce focul ardea suficient, jarul se dădea la o parte, iar pe vatra încălzită se puneau frunze de hrean și de varză. Peste aceste frunze se așeza mălaiul sau pita. Deasupra se punea țesutul de tuci iar pe el jarul. La copt se lăsa una-două ore.

Podul casei de dormit la locuința cu două încăperi servea și de cămară. În el se țineau cocenii, iar în lăzi mari făina de grâu, de porumb sau fasolea cu vreji cu tot. Tot în pod se țineau și diferite obiecte folosite în industria casnică textilă: furca de tors, pieptenii, urzitorii, răschitorii, scaunul de adunat „motche” (virtelnița).

„Pirlăul”⁸ (știubeiul), folosit la „pirluit” cu cenușă și apă fiartă cămășile și „măsaial” de cînepă se ținea în „șopru”.

⁸ Inf. Floarea Marița, 70 ani, Zăvoi, nr. 138, Caraș-Severin.

Din această importantă încăpere unde se prepara hrana, se trecea în „sobă“ prin ușa de lemn situată pe același perete cu gura focului. Această încăpere avea lungimea de 4,5 m. și lățimea 5 m., egală ca dimensiune cu vatra focului. Podul era de lemn denumit „cirim“, iar podeaua (vatra) de pământ bătut sau mai tirziu din „pongele“ (scinduri) de lemn.

La grinda de lemn, în casa de dormit, se punea busuioc, „o floare sfântă“, care păzește casa și „care aduce noroc“. De asemenea, se punea și cite un măesai ca să înfrumusețeze⁹ interiorul.

Pe peretele de la stradă, opus ușii, se aflau cele două geamuri egale ca mărime, având dimensiunile de 1,32 m. × 1,11 m.

Distanța dintre ele era de 61 cm. Pe peretele lateral, din curtea interioară, se afla al treilea geam, cam la capătul patului în direcția lăzii de lemn cu „țoale“.

Paturile¹⁰ se fixau cu cite un capăt la peretele cu geamuri de la stradă, ele fiind paralele cu lungul pereților. Paturile, de obicei erau două, însă în funcție de numărul persoanelor puteau fi 3—4. Erau confecționate din lemn de cireș sau de brad, lungi de 1,92 m și late de 1 m. La capetele patului avea „răstalniță“ (scindură) înaltă de 68 cm. La fiecare pat se afla cite o „bancă“ (scaun) de aceeași lungime cu patul — 1,92 m. și lată de 35 cm — 50 cm. (fig. 5). Scaunele erau cu picioare de lemn și aveau răstalniță. Se confecționau din lemn de cireș sau fag ca și patul. Pentru urcatul în pat se foloseau scaune, iar răstalnița nu dădea voie să cadă „pricoița“ (pătura) de lână, cu care se acopereau noaptea. Patul era înfundat cu scinduri de lemn. La capătul patului se afla lada de lemn „cu pui“ (crestată), unele exemplare fiind vechi de cca o sută de ani. Avea picioare de lemn și capacul drept. În ladă se păstrau „țoalele“ (hainele) de sărbătoare: „duruț“, „șubă albă“, „cojoace“, „măesai“ (prosop), „pricoițe“, „poneve“ etc. (fig. 6).

Prăjinile¹¹ lungi cit peretele (4,50 m.) se fixau deasupra patului, prinse de grindă cu cirlige de fier, iar cea mică, de 3 m., era deasupra sobei, folosind la uscat „țoalele de port“ (de lucru) (fig. 5). Prăjina era răspîdită pe întreg teritoriul țării noastre și prin faptul că se găsește la tipurile cele mai arhaice de locuință, ea poate fi considerată ca element de veche tradiție. Folosită în scopuri practice pentru uscat sau agățat hainele de lucru, în același timp ea avea și o funcție decorativă în cadrul interiorului. Se întâlnește în Moldova, Transilvania (în unele zone), Banat, Oltenia și Muntenia.

Patul ca mobilier cu formă specială apare mai tirziu în locuința țărănească (sec. al XIX-lea) și derivă în cele mai multe cazuri din patul fix sau lavița tradițională. Lazăr Șăineanu, descriind aceste interioare, spunea: „Mobila cea mai importantă în casele domnești sau boierești era divanul, un pat de scinduri înfundate, largi și puțin ridicate, care nu

⁹ Inf. Groza Brîndușa, 75 ani, sat Măgura, com Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

¹⁰ Inf. Timișan Elena, 52 ani, sat Măru, nr. 148, com. Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

¹¹ Inf. Mălăescu Elena, 78 ani, sat Măru, nr. 125, com. Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

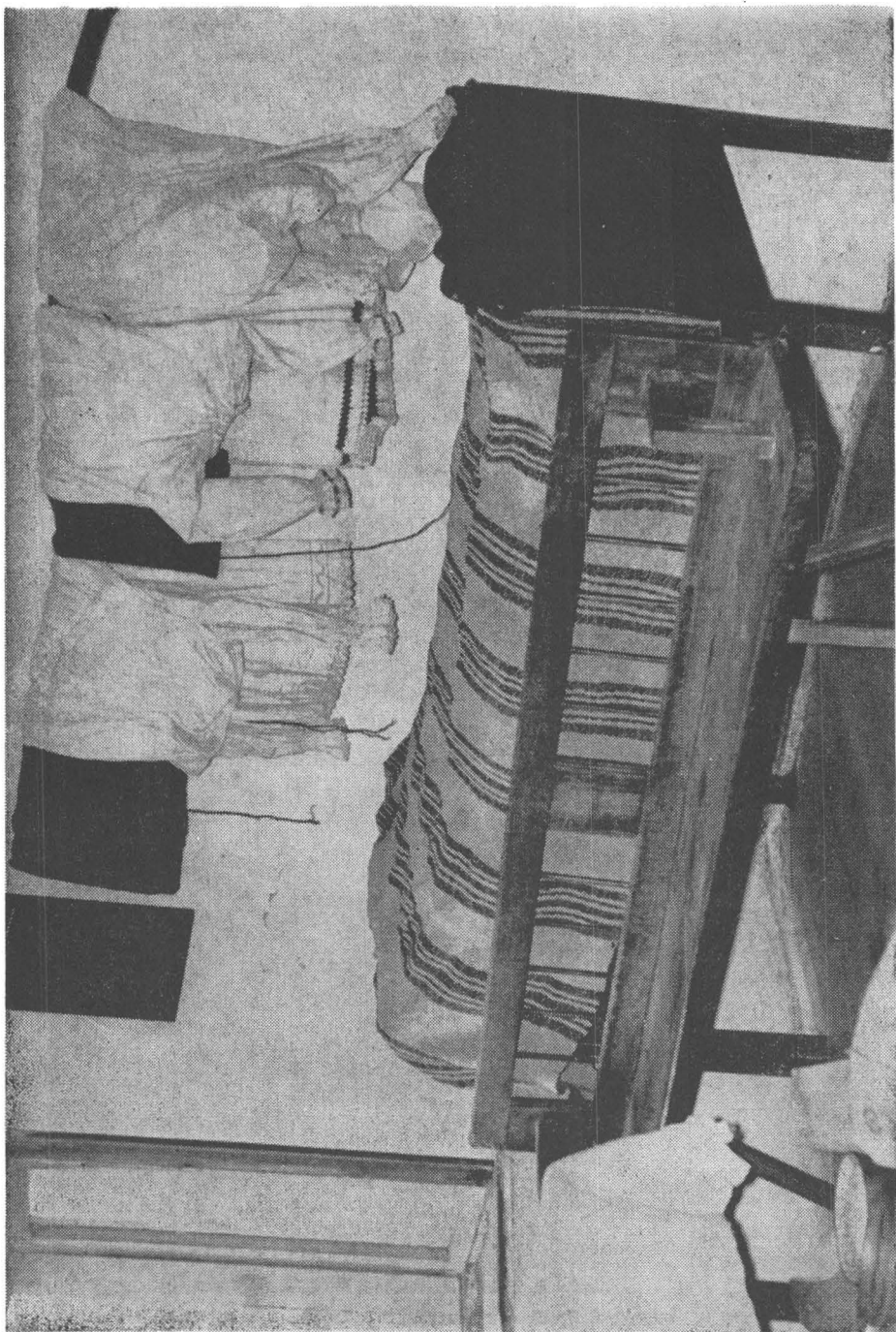

Fig. 5. Pat cu zăstălniță acoperit de „pricoiță” și banca.

Fig. 6. Ladă de zestre „crestată”.

lipseau din nici o cameră și țineau loc de pat, canapea, fotoliu, scaune, toate pe atunci necunoscute¹².

Masa mare cu „ladă” (sertar), denumit „puiul mesei”, era de formă dreptunghiulară, avea picioare de lemn și se puneă între geamuri, lângă perete, în așa fel ca să rămână o distanță între masă și pat, „să se poată trece, ca să vadă pe fereastă”. Masa era acoperită cu „măsaî numai cînd venea preotul la „Ziua Crucii”, „Bobotează” și la alte sărbători. Deasupra mesei era oglinda, (40 cm. × 50 cm.), agățată într-un cui în perete, iar deasupra oglinzii, ca decor, se afla un măsaî de cînepă cu dungi („bete”) roșii, albe, negre. Culoarea neagră se scotea din scoartă de arin și „cărăboi” (piatră vinată). Icoanele se aflau pe tot peretele cu geamuri. În afară de icoane, pe perete puneau și fotografii de familie cu rame, „potrele”.

Gruparea mobilierului în colțurile încăperilor pentru a crea un spațiu liber în mijlocul camerei, folosirea echilibrată a obiectelor cu caracter ornamental, preocuparea pentru crearea unei ambianțe plăcute sînt specifice poporului nostru, indiferent de particularitățile sale zonale.

TEXTILE DE INTERIOR

Interiorul acesta arhaic era sărac în țesături de interior, ele deservind doar funcția utilitară a locuinței. „Strujacul”¹³ (salteaua) era confecționat din țesătură de cînepă în patru ițe, în care se puneă „ghije” de porumb (pănușă); peste strujac se așternea cîte o „poneavă” de cînepă (cearceaf), iar pentru acoperit noaptea se folosea „pricoița” (pătura), din lînă albă țesută în patru ițe cu dungi negre făcute cu lînă vopsită cu anin și „cărăboi”. Se făcea din trei lați de țesătură trase la văiașă. Pricoițele se învăigau la puiă la Malu unde era apa curată. Se foloseau mai nou și pricoițe în patru ițe, la care predomină culoarea roșie, cu vîrste galbene, bleumarin, albe, verzi.

La sărbători mari, în unele case înstărite, paturile se acopereau cu covoare țesute din lînă și bumbac, din două foi cusute la mijloc, ornamentate cu alesături — motiv „riate și briuri” — pătrate. La capete avea briu tricolor. Aceste covoare se țeseau la Bucova acum patruzeci de ani.

Covoarele artistic realizate, ornamentate cu motiv „coțche patrate”, adică romburi dințate, „roate”, cu briuri pe margine, roate și cu „ciocoți”

¹² Apud Georgeta Natalița Stoica, *Organizarea interiorului locuinței țărănești românești* (lucrare de doctorat), București, 1969, p. 22. (rezumat).

¹³ Inf. Floarea Albulescu, 65 ani, sat Măru, nr. 193, com. Zăvoi, nr. 193, jud. Caraș-Severin.

¹⁴ Inf. Tuștean Maria, 79 ani, com. Zăvoi, nr. 54, jud. Caraș-Severin.

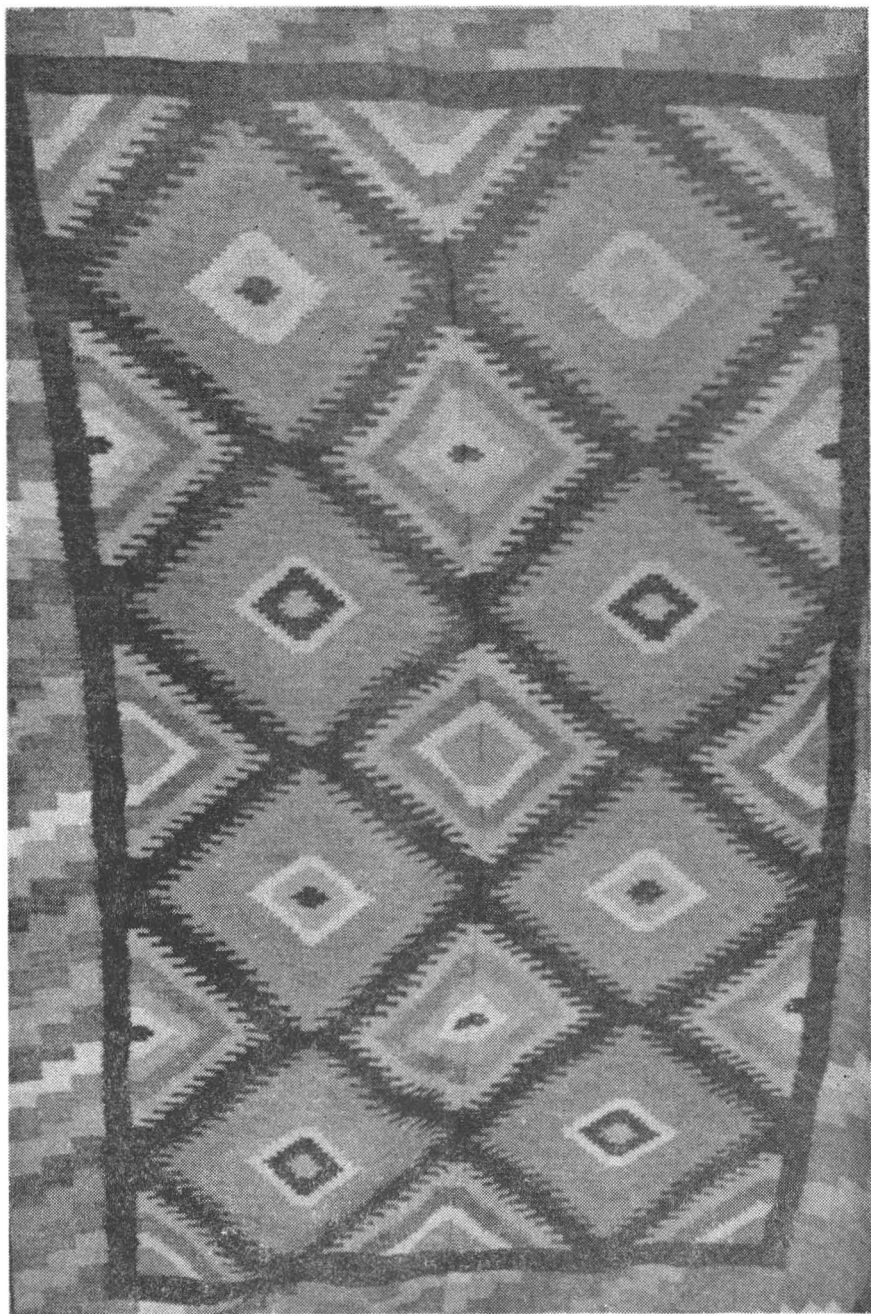

Fig. 7. Covor cu motivul „romburi” și „coțche pătrate”.

(jumătate de roată), aveau o cromatică vie, predominînd culorile „pier-săciu” (portocaliu), „foaca” (roz-deschis), albastru, albastru „băl” (deschis), galben, verde, alb pe fond negru. Aceste covoare se făceau la Băuțar (fig. 7). Erau doi lați cusuți la mijloc: „Eu l-am cumpărat de la Băuțar, acum patruzeci de ani”¹⁵.

Pernele erau din același material cu „strujacul”. La locuințele mai vechi ele lipseau cu desăvîrșire. Acum 60 de ani nu erau perini: „Perini n-au fost cînd s-au căsătorit”. Apoi au început să se facă cite una la fiecare pat, lată cît patul.

Pe prăjinile de deasupra patului, la sărbători mari sau cînd veneau pețitori la fete, se agătau „țoalele” bune (hainele): cojoace, cămeși, șube, duruț, măsaie, pricoițe. În funcție de numărul acestor țoale se aprecia și starea socială a proprietarului, prăjina îndeplinind, pe lîngă funcția utilitară, și pe cea decorativă, iar hainele ornamentau la aceste zile interiorul. Pe perete nu se punea țesături: „mobilă vom găsi, dar de alea nu”¹⁶.

Țoalele¹⁷ se păstrau în lăzile de la capătul patului. La fiecare pat era cite o ladă. Mai tîrziu locul lăzilor l-a luat dulapul de haine („ormanul”).

Interiorul casei țărănești a avut o funcție dublă, practică și decorativă și apare ca o entitate de sine stătătoare în complexul manifestărilor artistice și culturale ale poporului român. Structura lui trădează tipare tradiționale cu un decor realizat din elemente uzitate de veacuri, înfrumusețat continuu de cei care-l făureau.

Vatra liberă este cel mai vechi sistem de încălzire întîlnit pe întreg teritoriul românesc. De la vatra liberă prezintă în locuințele descoperite în săpăturile arheologice, la sistemele de preparare a hranei și de încălzire cunoscute în locuințele de astăzi, s-a ajuns prin perfecționarea continuă a mijloacelor de încălzire a locuinței și de preparare a hranei.

Vatra liberă cu coș suspendat¹⁸ este un element de influență mediteraneană păstruns la noi prin intermediul grecilor și romanilor. Așa se explică prezența lui și în sud-estul Europei, în Iugoslavia, Albania, Bulgaria ca și la românii din Balcani. Acest sistem de încălzire întîlnit la interiorul de Valea Bistrei este cel mai arhaic din țara noastră, pe care-l întîlnim și în alte zone din Transilvania (Țara Hațegului și Pădureni) construit în camera de locuit, iar în Oltenia și Muntenia în tindă, ca în Banat.

Soba oarbă apare și în Dobrogea, Muntenia, Oltenia și Bihor, construită în camera de locuit alături de peretele despărțitor în care se

¹⁵ Inf. Sirbu Maria, 47 ani, născută în Voislova, com. Zăvoi, jud. Caraș-Severin. Covoarele le are moștenire de la soacra sa, Sirbu Ileana, decedată acum 8 ani în vîrstă de 60 ani; Inf. Boldea Maria, 74 ani, Zăvoi, nr. 52, jud. Caraș-Severin.

¹⁶ Vezi nota 11.

¹⁷ Inf. Moica Brîndușa, 74 ani, sat Măru, com. Zăvoi, jud. Caraș-Severin.

¹⁸ Georgeta Natalița Stoicea, *op. cit.*, p. 17.

deschide gura de alimentare, cum s-a întâlnit pe Valea Bistrei, în Banat. Soba oarbă întâlnită în acest interior constituie o îmbunătățire a unui sistem arhaic de încălzire, ea fiind răspândită în Bulgaria și Iugoslavia.

Casa românească tradițională, de proporții echilibrate și decor robust, oferă în general un spațiu de locuit modest. În organizarea spațiului, categoriile și modul de organizare a pieselor de mobilier au avut un rol primordial pentru satisfacerea armonioasă a cerințelor de confort, cu dorința amenajării unui interior plăcut, odihnitor și frumos.

EMILIA PAVEL, ANA POP, OTILIA GAROIU